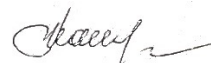

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

До захисту допустити:
В.о. завідувача кафедри
Балабанова Н.В.

«__» _____ 2026 р.

**«НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ЧИННИКІВ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої
освіти
освітньо-професійної програми
«Міжнародний бізнес»

(назва освітньо-професійної програми)

Еменгіні Чуквума Франкліна

(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

Науковий керівник:

Балабанова Н.В., к.н. з держ. упр.,
доцент

Рецензент:

Томчук В.В., к.е.н., доцент
кафедри обліку, аналізу і аудиту
Донецького національного
університету ім. Василя Стуса

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «добре»
Секретар ЕК _____
«11» червня 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЧИННИКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	8
1.1. Концептуальні підходи до визначення національної безпеки в економічній науці.....	8
1.2. Взаємозв'язок національної безпеки та економічного розвитку: теоретичні моделі.....	11
1.3. Методологічні засади оцінки впливу безпекових чинників на економічний розвиток.....	15
Висновки до першого розділу.....	18
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АФРИКАНСЬКОГО РЕГІОНУ.....	20
2.1. Сучасний стан національної безпеки країн Африки: регіональний вимір.....	20
2.2. Оцінка економічного розвитку африканських країн в умовах безпекових викликів.....	24
2.3. Кореляційний аналіз між індексами безпеки та показниками ВВП країн Африки.....	28
Висновки до другого розділу.....	32
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЧИННИКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В АФРИЦІ.....	34
3.1. Міжнародний досвід інтеграції безпекових механізмів в економічну стратегію.....	34
3.2. Рекомендації щодо вдосконалення безпекової архітектури для стимулювання економічного розвитку в Африці.....	38
Висновки до третього розділу.....	42
ВИСНОВКИ.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	47
ДОДАТКИ.....	51

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АС – Африканський Союз

ВВП – валовий внутрішній продукт

ВНД – валовий національний дохід

ГПІ – Глобальний індекс миру (Global Peace Index)

ЄС – Європейський Союз

ІЛР – Індекс людського розвитку

МВФ – Міжнародний валютний фонд

МЕВ – міжнародні економічні відносини

НБ – національна безпека

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПІІ – прямі іноземні інвестиції

САР – Субсахарська Африка

СОТ – Світова організація торгівлі

ЦСР – Цілі сталого розвитку

AfCFTA – African Continental Free Trade Area (Зона вільної торгівлі Африканського континенту)

ECOWAS – Economic Community of West African States

FSI – Fragile States Index (Індекс вразливих держав)

GPI – Global Peace Index (Глобальний індекс миру)

GTI – Global Terrorism Index (Глобальний індекс тероризму)

HDI – Human Development Index (Індекс людського розвитку)

IEP – Institute for Economics and Peace

SADC – Southern African Development Community

UNDP – United Nations Development Programme (Програма розвитку ООН)

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах глобальних трансформацій сучасної світогосподарської системи проблема взаємозв'язку між національною безпекою та економічним розвитком набуває виняткового значення. Особливо гостро ця проблематика постає перед країнами африканського континенту, де хронічна нестабільність, збройні конфлікти, тероризм і міждержавні суперечності перетворюються на головні гальмівні чинники економічного зростання. За даними Світового банку, збройні конфлікти в Африці щорічно коштують континенту близько 18 млрд доларів США, що еквівалентно 2,5% сукупного ВВП субрегіону [1].

Сучасна міжнародна наукова дискусія свідчить про перехід від традиційного (воєнно-політичного) розуміння національної безпеки до багатовимірної концепції, яка охоплює економічний, продовольчий, екологічний та людський виміри. Такий підхід, закріплений у Доповіді ПРООН «Новий вимір людської безпеки» (1994) та подальших документах ООН, є особливо релевантним для африканських держав, де загрози безпеці мають комплексний характер [2]. Дослідження цієї проблематики набуває практичної значущості також для України, яка перебуває в умовах збройної агресії і водночас намагається зберегти траєкторію економічного розвитку.

Наукова розробленість теми. Теоретичні засади взаємозв'язку безпеки та розвитку закладено в працях таких вчених, як Б. Бузан [3], О. Вевер [4], Р. Ульман [5], К. Томас [6], Г. Кінг та К. Мюррей [7]. Серед українських дослідників вагомий внесок у розробку концепції економічної безпеки зробили В. Геєць [8], О. Барановський [9], Т. Ішук [10]. Африканський вимір безпеки та розвитку досліджували Т. Шоу [11], А. Адебайо [12], Дж. Айяла [13] та інші. Водночас комплексного дослідження впливу національної безпеки на економічний розвиток саме африканських країн в українській науці практично не проводилося, що зумовлює актуальність і наукову новизну цієї роботи.

Мета дослідження – виявлення закономірностей і механізмів впливу національної безпеки на економічний розвиток країн Африки та розробка рекомендацій щодо вдосконалення безпекової архітектури континенту для стимулювання сталого зростання.

Для досягнення мети поставлено такі завдання:

- проаналізувати концептуальні підходи до визначення національної безпеки у взаємозв'язку з економічним розвитком;
- систематизувати теоретичні моделі впливу безпекових чинників на економічне зростання;
- охарактеризувати методологічні засади оцінки впливу безпекових чинників на економічний розвиток;
- дослідити сучасний стан національної безпеки африканських країн у регіональному вимірі;
- оцінити динаміку економічного розвитку африканських держав в умовах безпекових викликів;
- провести кореляційний аналіз між індексами безпеки та макроекономічними показниками країн Африки;
- узагальнити міжнародний досвід інтеграції безпекових механізмів в економічну стратегію;
- розробити практичні рекомендації щодо вдосконалення безпекової архітектури для стимулювання економічного розвитку в Африці.

Об'єкт дослідження – процеси взаємодії між чинниками національної безпеки та економічним розвитком у країнах африканського регіону.

Предмет дослідження – механізми, закономірності та кількісні характеристики впливу різних складових національної безпеки на показники економічного зростання країн Африки.

Методологічна основа дослідження. У роботі застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: системний аналіз (для дослідження безпекових і економічних процесів як взаємопов'язаних елементів); порівняльний аналіз (для зіставлення показників різних країн і регіонів

Африки); статистичний і кореляційний аналіз (для встановлення кількісних залежностей між індексами безпеки і макроекономічними показниками); метод синтезу та індукції (для формування узагальнень і висновків); графічний метод (для візуалізації даних).

Інформаційна база дослідження. У роботі використано дані Світового банку, Міжнародного валютного фонду, Програми розвитку ООН, Африканського банку розвитку, звіти Інституту економіки та миру (Institute for Economics and Peace), матеріали Африканського союзу, наукові публікації у провідних міжнародних і вітчизняних виданнях.

Наукова новизна одержаних результатів. У роботі вперше в українській науці проведено комплексне дослідження взаємозв'язку між Глобальним індексом миру (GPI) та ВВП на душу населення для групи з 30 африканських країн за 2015–2023 рр. Набули подальшого розвитку: класифікація безпекових ризиків як чинників економічного гальмування в Африці; методологічний підхід до оцінки «безпекового дивіденду» для економічного розвитку.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали і висновки роботи можуть бути використані: при розробці академічних програм з міжнародної безпеки та економічного розвитку; у практиці міжнародних організацій при формуванні допомоги країнам Африки; при формуванні зовнішньополітичного курсу України щодо африканських держав.

Структура і обсяг роботи. Бакалаврська робота складається з вступу, трьох розділів з підрозділами та висновками до кожного, загальних висновків, списку використаних джерел (50 найменувань). Робота містить 3 таблиці.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЧИННИКА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1. Концептуальні підходи до визначення національної безпеки в економічній науці

Концепт «національна безпека» пройшов тривалу еволюцію: від суто воєнно-стратегічного тлумачення середини ХХ століття до сучасного багатовимірного розуміння, що охоплює широкий спектр загроз – від збройних конфліктів до кліматичних катастроф і пандемій. Розуміння цієї еволюції є необхідним підґрунтям для дослідження взаємозв'язку між національною безпекою та економічним розвитком.

Класичне, реалістичне розуміння національної безпеки пов'язане насамперед з іменами Г. Моргентау та К. Уолтца і зводилося до захисту суверенітету держави від зовнішніх воєнних загроз. У цьому підході безпека тлумачилась як передумова для будь-якої господарської діяльності, але взаємний вплив безпеки та економіки майже не аналізувався [14]. Водночас саме реалістична традиція заклала розуміння того, що воєнна могутність держави є функцією від її економічних ресурсів, а отже, економічний розвиток є інструментальним для забезпечення безпеки [3].

Поворотним моментом у переосмисленні концепту стала Доповідь ПРООН 1994 року «Новий вимір людської безпеки», яка ввела в обіг поняття «людська безпека» (human security), акцентувавши на семи ключових вимірах: економічному, продовольчому, охороні здоров'я, екологічному, особистому, суспільному та політичному [2]. Ця концепція кардинально розширила уявлення про об'єкт безпеки: ним стала не держава, а конкретна людина. Для африканського контексту ця зміна виявилась особливо значущою, оскільки багато загроз для людей на континенті виходять саме від власних держав або від несправедливих соціально-економічних відносин.

Б. Бузан у фундаментальній роботі «Люди, держави і страх» (1991) запропонував розширену концепцію безпеки, виділивши п'ять секторів: воєнний, політичний, економічний, суспільний та екологічний [3]. Економічний сектор безпеки, за Бузаном, охоплює доступ до ресурсів, фінансів і ринків, необхідних для підтримки прийняттого рівня добробуту та державної могутності. Таким чином, економічна безпека стала органічною складовою загальної системи національної безпеки, а не лише інструментом або умовою для неї [4].

У сучасній науковій дискусії сформувалося кілька основних підходів до концептуалізації національної безпеки стосовно економічного розвитку.

Перший підхід – «безпека як умова розвитку» (security as a precondition for development). Відповідно до нього, стабільне безпекове середовище є необхідною, хоча й недостатньою умовою для економічного зростання. Цей погляд підтверджується численними емпіричними дослідженнями, що демонструють руйнівний вплив збройних конфліктів на макроекономічні показники. Зокрема, П. Колл'єр та А. Хефлер встановили, що середня вартість громадянської війни (включаючи прямі втрати і тривале уповільнення зростання) становить близько 64 млрд доларів США [15].

Другий підхід – «розвиток як умова безпеки» (development as a precondition for security). Прихильники цього підходу, зокрема Дж. Сакс [16] і Т. Шоу [11], стверджують, що бідність і економічна депривація є первинними причинами нестабільності та конфліктів. Африканські дані частково підтверджують цей погляд: більшість найменш розвинутих країн континенту демонструють водночас найнижчі індекси безпеки. Таким чином, між безпекою та розвитком існує рекурсивна причинно-наслідкова залежність.

Третій підхід – «безпека і розвиток як взаємно конституюючі феномени» (security-development nexus). Цей підхід, систематично викладений у «Порядку денному для миру» Б. Бутроса-Галі (1992) і розвинутий у доктрині «Відповідальність захищати» (Responsibility to Protect, R2P), розглядає безпеку та розвиток не як лінійно пов'язані, а як взаємно обумовлені суспільні стани

[17]. Агентство ООН з мирного будівництва операціоналізувало цей підхід у концепції «peace dividends» – економічних дивідендів від стабілізації, які держави отримують після припинення конфліктів [18].

Четвертий підхід – «нова архітектура безпеки і розвитку» (новий регіоналізм). Він характерний для африканської наукової традиції, представленої такими вченими, як А. Мацуму [19] та Р. Іблон [20]. Цей підхід акцентує на субрегіональних механізмах безпеки (ECOWAS, SADC, AU Peace and Security Council) як на оптимальній структурі для забезпечення стабільності з урахуванням специфіки африканського континенту.

В українській науці дослідження національної безпеки у зв'язку з економічним розвитком набуло особливої актуальності після 2014 року. Такі дослідники, як В. Геєць [8], О. Барановський [9] та В. Мунтіян [21], розробляли концепції економічної безпеки, орієнтовані передусім на вітчизняний контекст. Однак методологічні підходи, розроблені в українській науці, є цілком прийнятними для аналізу африканського досвіду.

Важливим елементом концептуального апарату є розмежування між «суб'єктивною» і «об'єктивною» безпекою. Р. Ульман [5] ввів поняття «відчуття безпеки» і «реальна безпека», наголошуючи, що вони можуть суттєво розходитися. Для інвестиційного клімату принципово важливе саме сприйняття безпеки: навіть реально безпечне середовище, яке сприймається як небезпечне, відлякуватиме інвесторів. Це пояснює, чому деякі африканські країни з відносно низьким рівнем реального конфліктного ризику страждають від зниженого інвестиційного рейтингу.

Підсумовуючи, слід констатувати, що сучасна концепція національної безпеки є багатовимірною і такою, що органічно включає економічний вимір. Для Африки найбільш релевантними є розширені концепції безпеки, що враховують людський, економічний і екологічний виміри поряд із традиційним воєнно-політичним. Ця концептуальна еволюція безпосередньо впливає на практику формування безпекових і розвиткових стратегій як на національному, так і на регіональному рівнях.

1.2. Взаємозв'язок національної безпеки та економічного розвитку: теоретичні моделі

Взаємний вплив безпеки та економічного розвитку теоретично обґрунтовується кількома групами моделей. Розгляд цих моделей дозволяє систематизувати наукові уявлення про механізми, через які безпекові чинники трансформуються в економічні результати. Сучасні наукові підходи розглядають безпеку та розвиток як взаємопов'язані складові єдиної системи суспільного прогресу. З одного боку, безпечне середовище створює умови для накопичення капіталу, залучення інвестицій та функціонування ринкових інститутів. З іншого боку, економічний розвиток сприяє зниженню соціальної напруги, зміцненню державних інститутів та підвищенню спроможності держави протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам.

Перша група – неокласичні моделі зростання з урахуванням безпекових чинників. У рамках моделей Солоу–Свана накопичення капіталу є центральним механізмом економічного зростання [22]. Збройні конфлікти здійснюють руйнівний вплив на економіку через кілька взаємопов'язаних каналів: фізичне знищення виробничого капіталу та інфраструктури; скорочення людського капіталу внаслідок втрат населення, вимушеної міграції та погіршення доступу до освіти й охорони здоров'я; відволікання ресурсів із продуктивних секторів на військові потреби; погіршення макроекономічної стабільності через інфляцію, зростання бюджетного дефіциту та девальваційні процеси. Емпіричні розширення моделі Солоу для африканського контексту, проведені С. Брауером і К. Парласом [23], показали, що зростання воєнних витрат на 1 % ВВП призводить до сповільнення економічного зростання на 0,15–0,25 процентного пункту. Особливо негативними є довгострокові наслідки конфліктів для людського капіталу, оскільки втрата освітніх і професійних навичок впливає на продуктивність праці навіть після завершення бойових дій.

Друга група – моделі «пасток бідності» і безпекових пасток. П. Колл'єр [15] і Дж. Сакс [16] незалежно розробили концепцію «пасток бідності» (poverty traps) – самопідтримуючих рівноваг, при яких країна виявляється нездатною вийти на траєкторію сталого розвитку. Безпекова пастка (conflict trap) є окремим різновидом пастки бідності: низький рівень доходів населення, високий рівень безробіття та соціальна нерівність підвищують імовірність конфліктів, а конфлікти, своєю чергою, ще більше поглиблюють економічну відсталість. Для африканських країн ця проблема є надзвичайно актуальною. За даними Колл'єра, країна, яка пережила одну громадянську війну, має вдвічі більшу ймовірність зазнати наступної протягом найближчих п'яти років [15]. У результаті формується замкнений цикл, у якому нестача інвестицій, слабкість державних інститутів та низька продуктивність економіки відтворюють нестабільність і перешкоджають переходу до сталого розвитку.

Третя група – інституціональні моделі. Нобелівський лауреат Д. Норт [24] та Д. Аджемоглу і Дж. Робінсон [25] переконливо довели, що якість інститутів є одним із ключових чинників довгострокового економічного зростання. Ефективні інститути забезпечують захист прав власності, виконання контрактів, функціонування судової системи та передбачуваність державної політики. Збройні конфлікти і політична нестабільність руйнують інституційне середовище: послаблюються механізми правового захисту, зростає корупція, поширюється тіньова економіка, а держава втрачає здатність виконувати базові функції. Відповідно, безпекові кризи трансформуються в економічні втрати через інституційний канал. У праці «Чому нації занепадають» [25] наведено приклади Зімбабве, Сомалі та Демократичної Республіки Конго, де руйнування інститутів стало однією з головних причин економічного колапсу. Для багатьох африканських держав характерним є феномен «крихких держав» (fragile states), у яких слабкість інституцій значно ускладнює забезпечення як безпеки, так і економічного розвитку.

Четверта група – моделі «мирних дивідендів» (peace dividend models). Ці моделі аналізують позитивний вплив зміцнення безпеки на економічне зростання. Дослідження Світового банку [26] показали, що перехід від конфлікту до стабільності забезпечує прискорення зростання ВВП на 2–3 процентних пункти щорічно протягом перших п'яти постконфліктних років. Механізм такого ефекту полягає у вивільненні бюджетних ресурсів через скорочення військових витрат, активізації реконструкції інфраструктури, поверненні внутрішньо переміщених осіб і біженців на ринок праці, а також відновленні довіри інвесторів. Прикладами реалізації ефекту мирних дивідендів в Африці є окремі періоди післяконфліктного розвитку Руанди, Мозамбіку та Ліберії, де стабілізація безпекової ситуації супроводжувалася прискоренням економічного зростання та збільшенням інвестиційної активності.

П'ята група – моделі «ресурсного прокляття». Для Африки особливу актуальність мають теорії, що пов'язують природні ресурси з конфліктами та низькою ефективністю розвитку [29]. Відповідно до цієї концепції, наявність значних запасів природних ресурсів може провокувати боротьбу за контроль над ресурсною рентою. Доходи від експорту нафти, алмазів чи інших корисних копалин концентруються в руках вузьких політичних та економічних еліт, що створює стимули до корупції, політичної конкуренції та насильницьких конфліктів. У результаті ресурсне багатство не трансформується в підвищення добробуту населення та диверсифікацію економіки. Цей механізм простежується в Демократичній Республіці Конго, Нігерії, Анголі та Судані. Таким чином, природні ресурси можуть одночасно виступати джерелом економічних можливостей і чинником безпекових ризиків.

Шоста група – моделі «безпека і торгівля». Регіональна безпека є критичним чинником розвитку міжнародної торгівлі та економічної інтеграції. Нестабільність уздовж транспортних і транзитних коридорів підвищує логістичні витрати, збільшує ризики для бізнесу та стримує реалізацію

потенціалу Африканської континентальної зони вільної торгівлі (AfCFTA) [30]. Дослідження, проведене для ECOWAS, показало, що зниження індексу конфліктності на 10 % асоціюється зі зростанням внутрішньорегіональної торгівлі на 7–9 % [31]. В умовах глобалізації безпека дедалі більше розглядається як передумова функціонування міжнародних виробничих ланцюгів, транскордонної інфраструктури та інвестиційного співробітництва.

Сьома група – моделі економічної стійкості (economic resilience models). Вони набули особливої актуальності після глобальної фінансової кризи, пандемії COVID-19 та загострення геополітичної нестабільності. У межах цих моделей безпека трактується як здатність економічної системи протистояти зовнішнім і внутрішнім шокам, адаптуватися до змін та швидко відновлюватися після криз. Крім традиційних воєнних загроз, враховуються ризики пандемій, кліматичних змін, продовольчих криз, енергетичних потрясінь та кіберзагроз. Відповідно, забезпечення національної безпеки передбачає не лише військовий захист, а й підтримання стійкості фінансової системи, критичної інфраструктури, енергетичного сектору та логістичних ланцюгів.

Восьма група – моделі людської безпеки (human security models). Ці підходи сформувалися під впливом концепції людського розвитку та діяльності Програми розвитку ООН (UNDP). На відміну від традиційних державоцентричних підходів, вони розглядають безпеку через призму добробуту людини. Економічна, продовольча, медична, екологічна та соціальна безпека населення стають важливими складовими сталого розвитку. Згідно з цією концепцією, економічне зростання не може бути довгостроково стійким без належного рівня освіти, охорони здоров'я, зайнятості та соціального захисту. Для багатьох африканських країн саме дефіцит людського капіталу та низькі показники людського розвитку виступають одними з ключових факторів соціальної нестабільності та конфліктності.

Для узагальнення основних положень розглянутих концепцій доцільно представити їх у вигляді порівняльної характеристики (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика теоретичних моделей взаємозв'язку національної безпеки та економічного розвитку

Теоретична модель	Основний механізм впливу	Наслідки для економічного розвитку	Значення для африканських країн
Неокласичні моделі зростання	Руйнування фізичного та людського капіталу внаслідок конфліктів	Зниження темпів економічного зростання та інвестицій	Висока вразливість до воєнних конфліктів і втрати людського капіталу
Моделі пасток бідності	Взаємне посилення бідності та конфліктності	Формування замкненого циклу відсталості	Характерні для країн Сахелю, Центральної та Східної Африки
Інституціональні моделі	Вплив якості інститутів на економічну діяльність	Послаблення інвестиційного клімату та ефективності державного управління	Проблема крихких держав та слабого врядування
Моделі мирних дивідендів	Відновлення економічної активності після стабілізації	Прискорення зростання та збільшення інвестицій	Актуальні для постконфліктних економік
Моделі ресурсного прокляття	Конкуренція за ресурсну ренту	Корупція, конфлікти, слабка диверсифікація економіки	Характерні для нафтовидобувних та гірничодобувних країн
Моделі безпеки і торгівлі	Вплив безпеки на транспортні та торговельні потоки	Розширення торгівлі та інтеграції за умов стабільності	Важливі для реалізації потенціалу AfCFTA
Моделі економічної стійкості	Здатність економіки адаптуватися до шоків	Швидше відновлення після криз	Актуальні в умовах кліматичних та геополітичних ризиків
Моделі людської безпеки	Орієнтація на захист і розвиток людини	Зростання якості людського капіталу	Важливі для подолання соціальної нестабільності

Таким чином, теоретичний арсенал аналізу взаємозв'язку між національною безпекою та економічним розвитком охоплює широкий спектр підходів – від неокласичних моделей економічного зростання до сучасних

концепцій економічної стійкості та людської безпеки. Незважаючи на відмінності у методології, всі вони підтверджують існування тісного взаємозв'язку між рівнем безпеки та економічною динамікою. Безпека створює необхідні передумови для розвитку, тоді як економічне зростання зміцнює інституційну спроможність держави та підвищує її здатність протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Саме тому в сучасних умовах забезпечення національної безпеки дедалі більше розглядається як невід'ємна складова стратегії сталого економічного розвитку.

1.3. Методологічні засади оцінки впливу безпекових чинників на економічний розвиток

Оцінка впливу безпекових чинників на економічний розвиток вимагає використання спеціальних методологічних інструментів, що дозволяють виміряти, порівняти й інтерпретувати взаємозалежності між якісними безпековими характеристиками та кількісними економічними показниками.

Центральне місце в сучасній методології займають комплексні індекси безпеки. Найбільш широко застосовуваним є Глобальний індекс миру (Global Peace Index, GPI), що розраховується Інститутом економіки та миру (Institute for Economics and Peace, IEP) щорічно з 2008 року [32]. GPI охоплює 163 країни і вимірює «відсутність насильства» за трьома вимірами: поточний конфлікт всередині країни (23 індикатори), безпека та захищеність суспільства (12 індикаторів), мілітаризація (8 індикаторів). Нижчий бал за шкалою GPI відповідає більш мирній країні. Для африканських досліджень GPI є цінним інструментом, оскільки охоплює всі 54 держави континенту і дозволяє проводити панельний аналіз динаміки.

Важливим доповненням до GPI є Індекс вразливих держав (Fragile States Index, FSI), що розраховується Фондом миру (Fund for Peace) [33]. FSI оцінює «спроможність держави» за 12 показниками, включаючи демографічний тиск, переміщення населення, нерівномірний економічний розвиток, ступінь

криміналізації держави тощо. Для Африки FSI є особливо інформативним, оскільки охоплює специфічні загрози слабких держав континенту.

Третім ключовим показником є Глобальний індекс тероризму (Global Terrorism Index, GTI), що також розраховується IEP [34]. GTI вимірює вплив тероризму на кожну з охоплених країн з урахуванням кількості терористичних актів, поранених, загиблих та розміру матеріального збитку. Для Африки цей індекс є надзвичайно важливим, оскільки терористична активність у Сахелі, на Сомалійському розі та в Нігерії є одним з ключових чинників економічної нестабільності.

З боку економічних показників методологічний арсенал включає: ВВП на душу населення (за паритетом купівельної спроможності) – основний індикатор рівня розвитку; темпи зростання реального ВВП – індикатор динамічності; Індекс людського розвитку (HDI) – комплексний показник, що враховує дохід, освіту та тривалість життя; обсяги прямих іноземних інвестицій (ПІІ) – чутливий індикатор інвестиційного клімату; рівень бідності (за критерієм 2,15 долара США на день).

Методи кількісного аналізу включають регресійний аналіз, коінтеграційний аналіз часових рядів і методи панельних даних. Д. Бленні [35] застосував метод «перетину вибірок» (cross-country OLS regression) для оцінки впливу воєнних конфліктів на ВВП у 30 африканських країнах за 1980–2000 роки та виявив стійкий негативний зв'язок між тривалістю конфліктів і зростанням ВВП. Панельна модель з фіксованими ефектами, застосована Д. Хоефлером та П. Колл'єром [36], дозволила контролювати незмінні країно-специфічні характеристики і встановила, що один рік громадянської війни призводить до скорочення зростання ВВП приблизно на 2,2%.

Для оцінки ефектів безпекових трансформацій перспективним є метод різниці в різницях (difference-in-differences, DiD), що порівнює зміни в економічних показниках між «ліковальною» групою країн (що зазнали безпекових шоків) і контрольною групою. Цей підхід використали Р. Бейтс та Б. Конінг [37] для оцінки економічних наслідків демократизації в Африці.

Якісні методи – порівняльний аналіз випадків (comparative case studies) і процесне трасування (process tracing) – дозволяють дослідити конкретні механізми передачі безпекових шоків в економіку. Ці методи є незамінними для розуміння специфічних африканських контекстів, де кількісні дані часто є неповними або ненадійними.

Важливим методологічним питанням є проблема ендогенності: безпека і розвиток взаємно обумовлюють одне одного, що ускладнює виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Для вирішення цієї проблеми використовуються метод інструментальних змінних (IV estimation) і природні експерименти [38]. Наприклад, Е. Мігель, С. Сатгьянат та Е. Серраньо [39] використали екзогенні зміни в опадах як інструментальну змінну для оцінки впливу економічних потрясінь на частоту конфліктів в Африці. Окремим методологічним напрямом є просторовий аналіз (spatial analysis), що враховує географічний розподіл конфліктів і ресурсів [40].

Сучасні дослідження дедалі частіше спираються на концепцію людської безпеки (human security), запропоновану Програмою розвитку ООН (UNDP), яка розширює традиційне розуміння безпеки за межі військово-політичної сфери. У межах цього підходу безпека розглядається як захищеність людини від економічних, продовольчих, екологічних, медичних, політичних та соціальних загроз. Для країн Африки такий підхід має особливе значення, оскільки значна частина ризиків економічного розвитку пов'язана не лише зі збройними конфліктами, а й з бідністю, продовольчою незахищеністю, кліматичними змінами, вимушеним переміщенням населення та слабкістю державних інститутів. Відповідно, оцінка впливу безпекових чинників на економічний розвиток потребує врахування як традиційних, так і нетрадиційних аспектів безпеки.

Останніми роками значного поширення набули також підходи, засновані на використанні індикаторів якості врядування та інституційної спроможності держав. Зокрема, для аналізу взаємозв'язку між безпекою та розвитком широко застосовуються показники Worldwide Governance Indicators (WGI) Світового

банку, які охоплюють такі складові, як політична стабільність, ефективність уряду, верховенство права, якість регулювання та контроль корупції. У випадку африканських держав саме інституційна якість часто виступає проміжною ланкою між безпековим середовищем і результатами економічного розвитку, впливаючи на інвестиційну привабливість, ефективність державної політики та здатність протидіяти кризам.

Крім того, сучасна емпірична література все активніше використовує геоінформаційні системи (GIS) та просторово-економічне моделювання для дослідження взаємозв'язку між конфліктами, природними ресурсами та економічною активністю. Використання супутникових даних щодо нічного освітлення територій, щільності населення, змін землекористування та кліматичних показників дозволяє отримувати додаткову інформацію про економічну динаміку в регіонах, де офіційна статистика є неповною або недостатньо достовірною. Особливо актуальними такі методи є для дослідження зон конфліктів у Сахелі, Сомалі та Демократичній Республіці Конго.

У цій роботі застосовано комплексну методологію, що поєднує: порівняльний статистичний аналіз даних GPI, GTI та FSI у зіставленні з показниками ВВП, ПІІ та HDI для вибірки з 30 африканських країн за 2015–2023 роки; кореляційний аналіз для виявлення лінійних залежностей між індексами безпеки та макроекономічними показниками; порівняльний аналіз конкретних випадків (Ботсвана, Руанда, Нігерія, Сомалі) для виявлення причинних механізмів.

Висновки до першого розділу

1. Концепт «національна безпека» пройшов еволюцію від вузького, воєнно-стратегічного тлумачення до широкого, багатовимірного розуміння, що включає економічний, екологічний, соціальний та людський виміри. Для африканського контексту найрелевантнішою є розширена концепція

«людської безпеки» ПРООН, що акцентує на захисті конкретної людини від широкого спектра загроз.

2. Між національною безпекою та економічним розвитком існує рекурсивна залежність: безпека є передумовою розвитку (через забезпечення умов для накопичення капіталу та інвестицій), а розвиток є передумовою безпеки (через усунення структурних причин конфліктів). Для Африки цей зв'язок набуває особливої гостроти через «безпекові пастки» бідності.

3. Теоретичне обґрунтування взаємозв'язку безпеки та розвитку здійснюється в рамках неокласичних моделей, моделей пасток бідності, інституціональних теорій, концепцій «мирного дивіденду», моделей ресурсного прокляття тощо. Всі ці підходи підтверджують, що безпека є не альтернативою, а органічним доповненням до стратегій економічного розвитку.

4. Сучасна методологія оцінки впливу безпекових чинників на економічний розвиток включає: комплексні індекси (GPI, FSI, GTI); кількісні методи аналізу (регресія, панельні моделі, DiD); якісні методи (порівняльний аналіз кейсів); просторовий аналіз. Для африканського регіону методологічні підходи повинні враховувати неповноту даних і проблему ендогенності між безпекою та розвитком.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АФРИКАНСЬКОГО РЕГІОНУ

2.1. Сучасний стан національної безпеки країн Африки: регіональний вимір

Африканський континент охоплює 54 суверенні держави з населенням понад 1,4 мільярда осіб і надзвичайно різноманітним рівнем розвитку та безпеки. Для аналізу безпекового середовища доцільно застосовувати регіональну диференціацію, виділяючи п'ять субрегіонів: Північна Африка, Захід, Схід, Центральна і Південна Африка.

За даними Глобального індексу миру 2023 року [32], африканський континент демонструє найвищий рівень конфліктності серед усіх регіонів світу: середній бал для африканських країн становить 2,41 за п'ятибальною шкалою (де нижчий бал відповідає більш мирному стану), тоді як середньосвітовий показник – 2,29. Найбільш нестабільними за GPI-2023 є: Сомалі (3,89), Судан (3,66), Центральноафриканська Республіка (3,56), ДР Конго (3,53), Малі (3,47). Натомість найбільш мирними африканськими країнами є: Маврикій (1,61), Ботсвана (1,73), Сьєрра-Леоне (1,89), Гана (2,01) [32].

Північна Африка (Марокко, Алжир, Туніс, Лівія, Єгипет) відрізняється значною внутрішньорегіональною диференціацією. Марокко і Туніс демонструють відносно прийнятні показники безпеки, тоді як Лівія з 2011 року перебуває в стані перманентного хаосу. Єгипет підтримує авторитарний «мир», що супроводжується репресіями. Ісламістський тероризм залишається ключовою загрозою для регіону.

Регіон Сахелю і Західна Африка є найбільш нестабільними. Криза в Сахелі, що розгорнулася після краху лівійської держави у 2011 р., охопила Малі, Буркіна-Фасо, Нігер, Нігерію, Камерун і Чад. За даними GTI-2023, чотири з десяти найбільш уражених тероризмом країн світу розташовані в цьому субрегіоні: Буркіна-Фасо (2-е місце), Малі (3-є місце), Нігер (7-е місце),

Нігерія (8-е місце) [34]. Особливу загрозу становлять «Джамаат нусра уль-іслям валь-муслімін» (JNIM) і нігерійське «Боко Харам», що перетворились на транснаціональні мережі.

У Нігерії безпека ускладнена водночас трьома векторами загроз: тероризмом «Боко Харам» і ISWAP на північному сході; піратством і збройними пограбуваннями нафтових установок у дельті Нігеру; аграрними конфліктами між скотарями-фулані та осілими фермерами в центральних штатах. Сукупний економічний збиток від цих загроз оцінюється в 1,5% ВВП країни щорічно [41].

Ріг Африки (Сомалі, Ефіопія, Еритрея, Джибуті, Кенія) залишається зоною тривалого нестабільного стану. Сомалі є кризовим центром: держава фактично відсутня на більшій частині території, а «Аль-Шабааб» контролює значні сільські простори. Ефіопія у 2020–2022 рр. пережила кривавий конфлікт у Тиграї, в якому загинули від 300 тис. до 500 тис. осіб і понад 2,5 млн виявились переміщеними [42].

Центральна Африка (ДР Конго, Центральноафриканська Республіка, Чад, Камерун) є зоною найбільш ресурсоємних і хронічних конфліктів. ДР Конго щорічно вирізняється одним з найгірших гуманітарних показників у світі: понад 6 млн внутрішньо переміщених осіб – найбільший показник в Африці [43]. Конфлікт на Сході ДРК, що продовжується понад 25 років, пов'язаний з видобутком корисних копалин (колтан, золото, олово) і є наочним прикладом «ресурсного прокляття».

Південна Африка демонструє найбільш неоднорідну картину: поряд з відносно стабільними Ботсваною, Намібією, Замбією тут існує нестабільна Зімбабве та ПАР з надзвичайно високим рівнем злочинності (індекс вбивств – 41 на 100 тис. населення) [32]. Регіональні механізми SADC відіграють певну роль у врегулюванні кризових ситуацій.

Особливою рисою безпекового ландшафту Африки є кліматична складова. За прогнозами ООН, до 2050 р. кліматичні зміни можуть спричинити переміщення до 216 млн осіб лише в Субсахарській Африці, що неминуче

посилить конкуренцію за ресурси і загострить конфлікти [46]. Дефіцит води в басейні Нілу вже є потенційним джерелом міждержавної напруженості між Єгиптом, Суданом і Ефіопією через будівництво Великої ефіопської дамби відродження (GERD).

Окрему і зростаючу загрозу становить геополітичне суперництво зовнішніх акторів у Африці. Після 2015 р. Росія розширила свою присутність на континенті через групу Вагнера (нині – «Африканський корпус»), що діє в Лівії, Малі, Буркіна-Фасо, ЦАР, Судані та Мозамбіку [44]. Цей феномен суттєво ускладнює безпекове середовище, оскільки «Африканський корпус» функціонує не як миротворча сила, а як приватна армія, що захищає інтереси місцевих еліт і видобуває природні ресурси для Росії. Китайська присутність в Африці має переважно економічний характер, але також включає безпековий вимір: у 2017 р. Китай відкрив свою першу закордонну військову базу у Джибуті [45].

Водночас важливим чинником сучасної безпеки Африки є стрімка урбанізація та демографічний тиск. За оцінками ООН, населення континенту до 2050 р. може перевищити 2,5 млрд осіб, а частка молоді залишатиметься найвищою у світі. З одного боку, це створює значний потенціал для економічного розвитку, з іншого – за умов високого рівня безробіття, бідності та обмежених можливостей соціальної мобільності формує сприятливе середовище для радикалізації населення, поширення організованої злочинності та вербування до екстремістських угруповань. Особливо гостро зазначені проблеми проявляються в країнах Сахелю, Центральної Африки та Рогу Африки.

Суттєвий вплив на стан національної безпеки більшості африканських держав мають також проблеми державного управління та інституційної спроможності. За даними міжнародних рейтингів врядування, значна частина країн континенту характеризується високим рівнем корупції, слабкістю державних інститутів, недостатнім контролем над периферійними територіями та обмеженою спроможністю забезпечувати базові суспільні

послуги. У багатьох випадках саме інституційна слабкість виступає каталізатором конфліктів, дозволяючи недержавним збройним формуванням фактично заміщати функції держави на окремих територіях.

Додатковим фактором дестабілізації виступають військові перевороти, кількість яких суттєво зросла протягом останнього десятиліття. Особливо помітною ця тенденція стала в країнах Західної Африки та Сахелю. Починаючи з 2020 р., військові режими прийшли до влади в Малі, Буркіна-Фасо, Нігері та Габоні. Це свідчить про кризу політичної легітимності, зниження довіри населення до цивільних урядів та послаблення демократичних інститутів. Поширення практики неконституційної зміни влади створює додаткові ризики для регіональної стабільності та ускладнює діяльність таких регіональних організацій, як Африканський Союз та ECOWAS.

Водночас Африка не є виключно простором безпекових криз. У низці держав спостерігаються позитивні тенденції щодо зміцнення державних інститутів, демократизації та економічного розвитку. Такі країни, як Маврикій, Ботсвана, Намібія, Гана та Руанда, демонструють відносно успішні приклади поєднання економічного зростання з поступовим удосконаленням системи управління та безпеки. Це свідчить про те, що рівень безпеки на континенті визначається не лише історичними чи географічними чинниками, а значною мірою залежить від ефективності державної політики, якості інститутів та здатності урядів адаптуватися до сучасних викликів.

Таким чином, безпекове середовище Африканського континенту характеризується значною регіональною диференціацією, переплетінням внутрішніх і транснаціональних загроз, посиленням терористичної активності в країнах Сахелю, хронічними конфліктами в ДР Конго та Сомалі, зростаючим впливом зовнішніх акторів, кліматичними ризиками та демографічним тиском. Водночас ключовою особливістю сучасного африканського безпекового комплексу є взаємозалежність політичних, соціально-економічних, екологічних і геополітичних факторів, що формують складну

багаторівневу систему викликів для національної та регіональної безпеки. За цих умов ефективність механізмів Африканського Союзу, регіональних економічних співтовариств та міжнародного співробітництва дедалі більше визначатиме перспективи стабілізації континенту у середньостроковій та довгостроковій перспективі.

2.2. Оцінка економічного розвитку африканських країн в умовах безпекових викликів

Африканський континент є одним з найдинамічніших регіонів світу за темпами зростання населення, але водночас – одним з найвідсталіших за рівнем економічного розвитку. Розуміння цього парадоксу потребує системного аналізу взаємодії між безпековими умовами та економічними показниками.

За даними Світового банку [1], сукупний ВВП Африки у 2022 році становив близько 3 трлн доларів США, що відповідає приблизно 3% світового ВВП при 18% світового населення. ВВП на душу населення в Субсахарській Африці в 2022 р. склав близько 1 600 доларів США (за поточними цінами), що є одним з найнижчих показників у світі. При цьому розрив між окремими країнами є колосальним: від 54 тис. доларів у Сейшелах до менш ніж 300 доларів у Бурунді та ДРК.

Незважаючи на позитивну динаміку економічного зростання в окремих країнах, Африка продовжує суттєво відставати від інших регіонів світу за більшістю показників розвитку. У 2023 р. середній ВВП на душу населення в країнах Субсахарської Африки становив близько 1,7 тис. дол. США, тоді як середньосвітовий показник перевищував 13 тис. дол. США. Частка регіону у світовому ВВП залишалася на рівні близько 3 %, хоча на континенті проживає майже 18–19 % населення світу. Водночас середньорічні темпи приросту населення становлять 2,4–2,6 %, що більш ніж удвічі перевищує середньосвітові показники. Унаслідок цього навіть відносно високі темпи

економічного зростання часто не забезпечують відповідного збільшення доходів на душу населення.

Зв'язок між безпекою та економічним розвитком наочно демонструється порівнянням двох груп країн. Таблиця 2.1 представляє ключові показники для контрастних прикладів.

Таблиця 2.1

**Порівняльні показники розвитку стабільних і нестабільних країн
Африки (2022–2023 рр.)**

Країна	GPI (2023)	ВВП/душу (USD, 2022)	HDI (2022)	ППІ (% ВВП)
Стабільні країни				
Ботсвана	1,73	7 840	0,693	3,2
Маврикій	1,61	10 500	0,796	4,1
Руанда	1,94	930	0,534	2,8
Гана	2,01	2 260	0,632	3,6
Нестабільні країни				
Сомалі	3,89	450	–	0,1
ЦАР	3,56	490	0,404	0,3
ДР Конго	3,53	580	0,479	0,7
Судан	3,66	760	0,510	0,5

Джерело: складено автором за даними IEP [32], Світового банку [1], ПРООН [48].

Динаміка зростання ВВП за регіонами засвідчує такі тенденції. Субсахарська Африка демонструвала відносно стабільне зростання 4,5–5,5% щорічно у 2000–2014 рр. (т.зв. «Африканський ренесанс»), яке різко сповільнилось після 2015 р. і особливо – після пандемії COVID-19 та ескалації сахельської кризи. У 2022 р. зростання ВВП у Субсахарській Африці становило 3,6%, що є нижчим за необхідний мінімум 5–6% для поступового скорочення бідності при нинішніх темпах зростання населення [1].

Таблиця 2.2

Середні показники розвитку стабільних і нестабільних країн

Африки

Показник	Стабільні країни	Нестабільні країни
Середній GPI	1,82	3,66
Середній ВВП на душу населення, дол. США	5 383	570
Середній HDI	0,664	0,464
Середній обсяг ПІІ (% ВВП)	3,4	0,4

Джерело: розраховано автором на основі даних табл. 2.1.

Наведені дані демонструють чіткий взаємозв'язок між рівнем безпеки та соціально-економічними результатами. Середній ВВП на душу населення у стабільних країнах майже у 9,5 раза перевищує аналогічний показник нестабільних держав. Аналогічна закономірність спостерігається щодо людського розвитку: середнє значення HDI у групі стабільних країн є приблизно на 43 % вищим. Особливо показовою є різниця у залученні іноземних інвестицій: стабільні держави отримують у середньому майже у вісім разів більше ПІІ відносно ВВП, ніж країни з високим рівнем конфліктності. Отримані результати підтверджують висновки інституціональних теорій та моделей безпекової пастки щодо визначального впливу безпеки на економічний розвиток.

Прямі іноземні інвестиції (ПІІ) є особливо чутливим індикатором безпекового клімату. За даними UNCTAD [47], приплив ПІІ до Африки в 2022 р. склав 83 млрд доларів (приріст 11% порівняно з 2021 р.), однак розподіл цих інвестицій є дуже нерівномірним: понад 60% сконцентровано у 10 найбільш стабільних і ресурсномістких країнах – ПАР, Єгипті, Ефіопії, Нігерії, Марокко тощо. Країни зони конфліктів (Сахель, ДРК, ЦАР) отримують менше 5% загального обсягу ПІІ до Африки.

Додатковим свідченням негативного впливу безпекових викликів є масштаби вимушеного переміщення населення. За оцінками міжнародних організацій, у 2024 р. в Африці налічувалося понад 45 млн внутрішньо

переміщених осіб та біженців. Найбільша концентрація переміщеного населення спостерігалася в Судані, Демократичній Республіці Конго, Ефіопії, Сомалі та Південному Судані. Втрата трудових ресурсів, руйнування локальних ринків праці та додатковий тиск на державні фінанси негативно впливають на економічне зростання та можливості залучення інвестицій.

Важливим показником впливу безпекових ризиків на економіку є також військові витрати. За даними SIPRI, сукупні військові видатки африканських країн у 2024 р. перевищили 50 млрд дол. США. Для держав Сахельського регіону, які перебувають під постійною загрозою терористичної активності, частка оборонних витрат нерідко перевищує 3–4 % ВВП. Це обмежує можливості фінансування освіти, охорони здоров'я та інфраструктурного розвитку, що своєю чергою стримує довгострокове економічне зростання.

Показники Індексу людського розвитку (HDI) підтверджують тісний зв'язок між безпекою та добробутом. Серед 20 країн з найнижчим у світі HDI у 2022 р. 19 є африканськими [48], і майже всі вони водночас характеризуються хронічною нестабільністю або мають вкрай слабкі державні інститути. Ключовим механізмом є деструктивний вплив конфліктів на людський капітал: знищення шкіл і лікарень, вимушене переміщення населення, втрата трудових навичок, травматизація цивільного населення. За даними ФАО [49], близько 60% людей, що страждають від гострого харчового голоду у світі, проживають у зонах конфліктів, причому Африка концентрує найбільшу їх частку.

Позитивним прикладом, що підтверджує «теорему мирного дивіденду», є досвід Руанди. Після геноциду 1994 р. ця країна здійснила вражаючу безпекову і економічну трансформацію: встановлення стабільного авторитарно-розвиткового режиму забезпечило середні темпи зростання ВВП 7,4% на рік у 2000–2020 рр., зниження рівня бідності з 78,8% (2000 р.) до 38,2% (2022 р.) і різке підвищення HDI [50]. Цей кейс ілюструє, що навіть після

катастрофічного безпекового колапсу відновлення стабільності може запустити тривалий період прискореного розвитку.

Інший позитивний приклад – Ботсвана. Завдяки стабільним демократичним інститутам, низькому рівню корупції та вмілому управлінню алмазними ресурсами ця країна перетворилась з однієї з найбідніших держав на момент незалежності (1966 р.) на країну з середнім рівнем доходів. ВВП на душу населення зріс приблизно в 100 разів за 50 років – один з найвищих показників у світі [50].

Разом з тим слід зазначити, що взаємозалежність між безпекою та економічним розвитком не є механічною і однозначною. Нігерія демонструє парадоксальну картину: попри хронічну нестабільність, нафтові доходи забезпечують їй статус найбільшої економіки Африки (ВВП – 477 млрд доларів у 2022 р.) [1]. Однак ця модель є суперечливою: доходи від нафти концентруються у вузькій еліті, тоді як більшість населення залишається бідною (40,1% нігерійців живуть нижче національної межі бідності). Таким чином, навіть значне економічне зростання без урахування безпекового чинника не забезпечує широкого розвитку населення.

2.3. Кореляційний аналіз між індексами безпеки та показниками ВВП країн Африки

Для кількісної оцінки взаємозалежності між безпекою та економічним розвитком у роботі проведено кореляційний аналіз даних по 30 африканських країнах за 2015–2023 рр. Вибірка сформована за принципом максимальної репрезентативності субрегіонів і рівнів розвитку: включено 6 країн із Північної, 8 – із Західної, 6 – зі Східної, 5 – з Центральної і 5 – з Південної Африки. Загальна кількість спостережень – 240 (30 країн × 8 років).

Джерелами даних слугували: Глобальний індекс миру (ІЕР, 2015–2023) [32]; бази даних Світового банку (ВВП на душу, зростання ВВП, ПІІ, 2015–2022) [1]; Звіти ПРООН про людський розвиток (НДІ, 2015–2022) [48]; Індекс

вразливих держав (Fund for Peace, 2015–2023) [33]; Глобальний індекс тероризму (IEP, 2015–2023) [34].

Таблиця 2.3 ілюструє характеристики вибірки за субрегіонами.

Таблиця 2.3

Характеристика вибірки за субрегіонами

Субрегіон	К-сть країн	Сер. GPI (2023)	Сер. ВВП/душу (USD, 2022)	Сер. HDI (2022)
Північна Африка	6	2,10	3 750	0,705
Західна Африка	8	2,64	1 420	0,498
Східна Африка	6	2,58	1 180	0,511
Центральна Африка	5	3,01	920	0,464
Південна Африка	5	2,22	4 210	0,617

Джерело: складено автором за даними IEP [32], Світового банку [1], ПРООН [48].

Для попередньої оцінки характеристик досліджуваної вибірки доцільно розглянути основні статистичні параметри змінних, використаних у кореляційному аналізі (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Описова статистика досліджуваних показників (2015–2023 рр.)

Показник	Середнє значення	Мінімум	Максимум	Стандартне відхилення
GPI	2,47	1,51	3,89	0,56
FSI	84,3	42,1	112,5	17,8
GTI	3,82	0,00	8,12	2,14
ВВП на душу населення, дол. США	2 530	250	15 420	3 180
HDI	0,578	0,394	0,809	0,114
ПІІ (% ВВП)	2,7	-1,8	12,4	2,5

Джерело: розраховано автором за даними Світового банку [1], ПРООН [48], IEP [32; 34], Fund for Peace [33].

Наведені показники свідчать про значну неоднорідність африканських країн за рівнем безпеки та соціально-економічного розвитку. Найбільша

варіативність спостерігається за показником ВВП на душу населення, що відображає суттєві відмінності між країнами Північної та Південної Африки, з одного боку, та найменш розвиненими державами Центральної й Східної Африки – з іншого. Водночас досить високі значення стандартного відхилення для індексів безпеки підтверджують істотну диференціацію безпекового середовища на континенті.

Розраховані коефіцієнти кореляції (r Пірсона) між ключовими змінними наведено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Коефіцієнти кореляції між індексами безпеки та економічними показниками (n=30, 2015–2023 рр.)

Пара змінних	r (Пірсон)	p-value	Інтерпретація
GPI ↔ ВВП/душу (log)	-0,71	<0,001	Сильний зворотний зв'язок
GPI ↔ HDI	-0,68	<0,001	Сильний зворотний зв'язок
GPI ↔ ПП (% ВВП)	-0,55	<0,001	Помірний зворотний зв'язок
GPI ↔ зростання ВВП	-0,44	<0,01	Помірний зворотний зв'язок
FSI ↔ ВВП/душу (log)	0,76	<0,001	Сильний прямий зв'язок

Примітка: GPI та FSI – показники, де вищий бал відповідає гіршому стану. Від'ємна кореляція GPI з ВВП означає: чим гіршим є значення GPI (вищий бал), тим нижчим є ВВП на душу населення.

Джерело: розраховано автором за даними IEP [32; 34], Світового банку [1], ПРООН [48], Fund for Peace [33].

Для зручності інтерпретації отриманих результатів доцільно використати шкалу Чеддока, відповідно до якої значення коефіцієнта кореляції понад 0,7 характеризує сильний зв'язок, від 0,5 до 0,7 – помітний або середньо-сильний, від 0,3 до 0,5 – помірний, а менше 0,3 – слабкий зв'язок. Отримані коефіцієнти свідчать, що саме показники миру та інституційної стійкості мають найбільший статистичний зв'язок з економічним розвитком африканських країн.

Особливу увагу привертає той факт, що кореляція між FSI та ВВП на душу населення ($r = 0,76$) виявилася сильнішою, ніж між GPI та ВВП ($r = -0,71$). Це свідчить про те, що для економічного розвитку вирішальне значення має не лише відсутність насильства чи конфліктів, а насамперед якість державного управління, ефективність інститутів та здатність держави забезпечувати виконання базових функцій. Отриманий результат узгоджується з положеннями інституціональної теорії та концепцією «крихких держав».

Крім того, результати аналізу демонструють, що зв'язок між безпекою та людським розвитком є майже таким самим сильним, як і між безпекою та доходами населення. Значення коефіцієнта $r = -0,68$ між GPI та HDI підтверджує, що конфлікти негативно впливають не лише на економічне виробництво, а й на освіту, охорону здоров'я та загальну якість життя населення. Це підтверджує висновки концепції людської безпеки, відповідно до якої економічний розвиток та безпека мають розглядатися як взаємопов'язані компоненти суспільного добробуту.

Отримані результати свідчать про декілька важливих закономірностей.

По-перше, між GPI та ВВП на душу населення (у логарифмічному вираженні) виявлено сильну від'ємну кореляцію ($r = -0,71$, $p < 0,001$). Це означає, що більш мирні країни Африки мають суттєво вищий рівень економічного розвитку. Ця залежність є статистично значущою і стійкою у часовому розрізі. Графічно ця залежність описується рівнянням виду: $\ln(\text{ВВП/душу}) = a - b \times \text{GPI}$, де коефіцієнт $b \approx 0,94$ і є статистично значущим.

По-друге, кореляція між FSI (Індексом вразливих держав) та ВВП виявилась ще сильнішою ($r = 0,76$), що підкреслює роль якості державних інститутів як ключового медіатора між безпекою та розвитком. Країни зі слабкими державними інститутами (тобто вищим балом FSI) демонструють нижчий рівень ВВП на душу населення. Цей результат корелює з висновками Д. Аджемоглу і Дж. Робінсона [25] про вирішальну роль інститутів.

По-третє, вплив тероризму (GPI) на темпи зростання ВВП виявився помірним ($r = -0,44$), але статистично значущим. Це свідчить про те, що тероризм сповільнює зростання, хоча цей ефект менш виражений, ніж загальна нестабільність. Пояснення: деякі ресурсозалежні країни (Нігерія, Алжир) демонструють зростання ВВП, незважаючи на тероризм, завдяки нафтовим доходам.

По-четверте, кореляція між GPI та ПІІ ($r = -0,55$) підтверджує гіпотезу про те, що безпека є необхідною умовою для залучення інвестицій, але не достатньою: певну роль відіграє також якість інвестиційного законодавства, ресурсний потенціал, розмір внутрішнього ринку тощо.

Застереженням щодо кореляційного аналізу є проблема ендогенності та залежності конкретних причинно-наслідкових зв'язків від країно-специфічних факторів. Виявлені кореляції свідчать про наявність тісного зв'язку, але не вирішують питання про напрям причинності. Проблема ендогенності вимагає застосування більш складних методів (IV, DiD), що виходять за рамки цього дослідження. Отримані результати є сумісними з висновками порівняльних досліджень для інших регіонів, що свідчить про їхню зовнішню валідність.

Висновки до другого розділу

1. Африканський континент демонструє найвищий рівень конфліктності серед усіх регіонів світу. Найнебезпечнішими субрегіонами є Сахель, Ріг Африки і Центральна Африка. Зростаючі загрози становлять транснаціональний тероризм, кліматичні зміни та активність деструктивних зовнішніх акторів, зокрема Росії через «Африканський корпус».

2. Порівняльний аналіз економічного розвитку підтверджує тісний зв'язок між рівнем стабільності та ключовими макроекономічними показниками: стабільні країни (Ботсвана, Маврикій, Руанда) демонструють значно кращі показники ВВП, HDI та ПІІ порівняно з хронічно нестабільними (Сомалі, ДРК, ЦАР). Водночас наявність природних ресурсів може маскувати

негативний вплив нестабільності на ВВП, не усуваючи наслідків для добробуту широких верств населення.

3. Кореляційний аналіз виявив статистично значущі від'ємні зв'язки між GPI/GTI та позитивними економічними показниками (ВВП, HDI, ПІ). Найсильнішою є кореляція між FSI та ВВП ($r = 0,76$), що свідчить про ключову роль якості державних інститутів як медіатора між безпекою та розвитком. Ці результати підтверджують теоретичні моделі «безпеки як умови розвитку» та «безпекової пастки» стосовно африканського регіону.

РОЗДІЛ 3 НАПЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ЧИННИКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В АФРИЦІ

3.1. Міжнародний досвід інтеграції безпекових механізмів в економічну стратегію

Зміцнення взаємозв'язку між безпековими механізмами та стратегіями економічного розвитку є центральним завданням для африканських урядів, регіональних організацій і міжнародних партнерів. Аналіз міжнародного досвіду дозволяє виявити ефективні практики, прийнятні для адаптації в африканському контексті.

Підхід Африканського союзу (АС). Програма розвитку АС «Порядок денний 2063» проголосила «Тихий і безпечний Африканський континент» однією з ключових цілей [19]. Рада з миру та безпеки АС (Peace and Security Council, PSC), заснована у 2004 р., є основним безпековим механізмом континентального рівня. Вона підтримує Африканські сили у стані готовності (African Standby Force, ASF), що повинні мати здатність до швидкого розгортання для запобігання геноциду та масовим злочинам. АС також реалізує Архітектуру миру та безпеки Африки (APSA), що поєднує ране попередження, миротворчість і постконфліктне відновлення [19].

Центральним елементом прагматичної інтеграції безпеки та розвитку в рамках АС є Фонд миру (AU Peace Fund), покликаний забезпечити фінансову автономію континентальних безпекових операцій. Рішення 2016 року про фінансування 25% витрат на безпекові операції з власних коштів АС є важливим кроком до зменшення залежності від зовнішніх донорів. Однак реалізація цієї мети залишається неповною: у 2022 р. власні внески становили менше 12% від запланованого [19].

Досвід ECOWAS. Економічне співтовариство держав Західної Африки є лідером серед субрегіональних організацій Африки у сфері інтеграції

безпекових і економічних механізмів. Механізм ECOWAS з конфліктного запобігання (ECPF) 2008 року є унікальним за широтою охоплення: він поєднує раннє попередження (ECOWAS Early Warning System, ECOWARN), дипломатичне врегулювання, превентивне розгортання, миротворчі операції і постконфліктне відновлення в єдину систему [31].

Ключовою перевагою моделі ECOWAS є пряма прив'язка безпекових механізмів до регіональної економічної інтеграції: збереження безпекового середовища розглядається як умова для успішного функціонування вільної торгівлі, спільного ринку праці та єдиної валюти. Розрахунки показують, що стабілізуючі операції ECOWAS в Ліберії, Сьєрра-Леоне і Малі забезпечили субрегіону приблизно 10 млрд доларів «дивідендів миру» у вигляді відновленого регіонального торговельного обороту [31].

Досвід Руанди. Руанда є найбільш цитованим прикладом успішного постконфліктного відновлення та інтеграції безпеки і розвитку в Африці. Ключовими елементами руандійської моделі є: 1) «Zero tolerance» для корупції і верховенство закону як безпекових детермінант інвестиційного клімату; 2) Програма «Ubumwe» – громадські механізми взаємопідтримки, що поєднують соціальну згуртованість і місцевий розвиток; 3) «Vision 2020/2050» – стратегія розвитку, в якій безпека і стабільність є передумовами для досягнення економічних цілей [50]. Результати руандійської моделі: з 1994 р. ВВП на душу населення зріс більш ніж у 10 разів; рівень бідності знизився вдвічі. Однак критики вказують на авторитарний характер режиму та обмеженість можливостей переносу цього досвіду в контексти з більш відкритими політичними системами.

Досвід Ботсвани. Ботсвана є ще одним еталонним прикладом – ліберальної демократичної моделі. Ключовими факторами є: стабільна демократія (єдина в Африці країна, яка ніколи не мала воєнного перевороту); прозоре управління ресурсами (алмазні доходи розподіляються через Фонд майбутніх поколінь); низька корупція; сильні правові інститути [25].

Ботсванська модель демонструє, що безпека та стабільність можуть підтримуватися ліберально-демократичними засобами, а не авторитарним контролем, і що ефективне управління ресурсами є вирішальним для перетворення природних багатств на широкий добробут.

Міжнародний досвід постконфліктного відновлення. Міжнародна організація праці (МОП) розробила концепцію «Відновлення миру через зайнятість» (Peace Recovery Through Employment, PRTE), що виявилася ефективною в Сьєрра-Леоне та Ліберії [17]. Вона передбачає програми перекваліфікації для колишніх комбатантів, створення громадських зайнятисних програм і підтримку мікропідприємництва в постконфліктних зонах.

Програма ООН «Миробудівний фонд» (UN Peacebuilding Fund, PBF) фінансує проекти, що безпосередньо пов'язують безпекові і економічні цілі: розмінування з відновленням аграрного виробництва; реінтеграція колишніх бойовиків з програмами перекваліфікації; відновлення правосуддя з прискореною реєстрацією бізнесу [18]. Ці підходи виявилися ефективними в ДРК, Ефіопії та Кот-д'Івуарі.

Серед успішних практик також варто відзначити досвід Маврикію і Кабо-Верде – малих острівних держав Африки, яким вдалося досягти стабільності та відносного добробуту завдяки диверсифікованій економіці (туризм, фінансові послуги, рибальство), стабільним демократичним інститутам і низькому рівню корупції. Їхній досвід демонструє, що навіть за відсутності значних природних ресурсів правильна інституційна модель забезпечує безпеку і розвиток.

Порівняльний аналіз свідчить, що успішні моделі інтеграції безпеки та розвитку, незважаючи на відмінності в політичних системах та рівнях економічного розвитку, мають низку спільних рис. По-перше, безпекова політика розглядається не як окрема сфера державного управління, а як передумова економічного зростання та інвестиційної активності. По-друге,

значна увага приділяється розвитку інституційної спроможності держави, включаючи ефективність публічного управління, боротьбу з корупцією та забезпечення верховенства права. По-третє, усі успішні практики передбачають довгостроковий характер реалізації реформ, оскільки формування стійкого безпекового середовища потребує тривалого часу та значних ресурсів.

Таблиця 3.1

**Порівняльна характеристика міжнародних моделей інтеграції
безпеки та економічного розвитку**

Країна / організація	Основний безпековий механізм	Економічний інструмент	Основні результати	Потенціал адаптації для Африки
Африканський союз	APSA, PSC, African Standby Force	Agenda 2063, Peace Fund	Формування континентальної системи безпеки	Високий
ECOWAS	ECPF, ECOWARN, миротворчі місії	Регіональна інтеграція та спільний ринок	Зниження конфліктності та зростання торгівлі	Дуже високий
Руанда	Сильна централізована система безпеки	Vision 2020/2050, залучення інвестицій	Високі темпи економічного зростання та скорочення бідності	Середній
Ботсвана	Демократичні інститути та верховенство права	Ефективне управління ресурсами	Стабільне зростання та високі доходи населення	Високий
Маврикій	Політична стабільність та якісне врядування	Диверсифікація економіки	Високий рівень людського розвитку	Високий
ООН (PBF)	Миробудування та постконфліктне врегулювання	Відновлення інфраструктури та зайнятості	Реінтеграція населення та економічне відновлення	Високий
МОП (PRTE)	Реінтеграція колишніх комбатантів	Створення робочих місць та підтримка МСП	Зменшення ризиків рецидиву конфліктів	Високий

Джерело: складено автором за даними Африканського союзу [19], ECOWAS [31], МОП [17], ООН [18], Світового банку [1].

Узагальнюючи міжнародний досвід, можна виділити ключові принципи успішної інтеграції безпеки та розвитку: а) комплексність підходу (поєднання безпекових, економічних та соціальних інструментів); б) місцева відповідальність (ownership) за реалізацію програм; в) довгостроковість зобов'язань (постконфліктне відновлення вимагає щонайменше 10–15 років); г) залучення бізнесу і громадянського суспільства; г) регіональний вимір (транснаціональні загрози потребують регіональних відповідей).

3.2. Рекомендації щодо вдосконалення безпекової архітектури для стимулювання економічного розвитку в Африці

На основі теоретичного аналізу, емпіричних досліджень і вивчення міжнародного досвіду, проведених у попередніх розділах, сформульовано систему рекомендацій для різних рівнів управління – від національного до глобального.

Рекомендації для національних урядів африканських країн.

1. Інституційна реформа сектору безпеки (Security Sector Reform, SSR). Ключовим заходом є демілітаризація збройних сил і підпорядкування силових структур цивільному контролю. Досвід ПАР після апартеїду та Ліберії після громадянської війни демонструє, що успішна SSR можлива навіть в украй несприятливих умовах. Конкретні кроки: розробка прозорих оборонних бюджетів; парламентський нагляд за силовими структурами; люстрація від корумпованих елементів; формування системи незалежного аудиту безпекового сектору.

2. Переорієнтація державних витрат від воєнних до соціально-економічних. За даними SIPRI [28], середній рівень воєнних витрат у Субсахарській Африці становить близько 1,5% ВВП. Навіть скромне скорочення цього показника на 0,5% ВВП і перерозподіл коштів на освіту та інфраструктуру може дати суттєвий мультиплікаторний ефект. Пріоритетними сферами для перерозподілу є: початкова і технічна освіта;

ремонт і будівництво доріг та енергетичної інфраструктури; первинна медична допомога. Руандійський досвід свідчить, що перерозподіл 1% ВВП з воєнних витрат на освіту подвоює темпи зростання грамотності.

3. Антикорупційні реформи та зміцнення верховенства права. Кореляція між FSI і ВВП, виявлена в цій роботі ($r = 0,76$), свідчить про те, що якість інститутів є найважливішим медіатором між безпекою і розвитком. Конкретні заходи: незалежні антикорупційні агентства (за моделлю ICAC Гонконгу або Комісії з боротьби з корупцією і злочинністю Ботсвани (DCEC)); реформа судової системи з акцентом на комерційні суди; захист прав власності та реєстрація земельних ділянок (за моделлю Ефіопської системи земельного кадастру); запровадження е-урядування для мінімізації корупції при наданні послуг.

4. Інклюзивне мирне будівництво. Дослідження демонструють, що мирні угоди, які включають жінок і молодь, у 35% більше шансів протриматися понад 15 років [17]. Конкретні заходи: квоти для жінок у переговорних делегаціях; молодіжні економічні програми, що усувають соціоекономічне підґрунтя рекрутингу до бойових угруповань; програми постконфліктної травма-терапії; забезпечення участі представників меншин і маргіналізованих груп у мирних переговорах.

5. Диверсифікація економіки від ресурсозалежності. Для ресурсних країн (Нігерія, Ангола, ДРК, Судан) критичним завданням є подолання «ресурсного прокляття» шляхом стратегічного інвестування ресурсних доходів у нересурсні сектори – переробну промисловість, агробізнес, туризм, цифрову економіку. Норвезька модель «Нафтового фонду» (Government Pension Fund) може слугувати орієнтиром для африканської адаптації. Позитивний приклад вже існує: Ботсвана успішно застосовує подібну модель для управління алмазними доходами через National Revenue Stabilisation Account.

Рекомендації для регіональних організацій (АС, ECOWAS, SADC, IGAD).

6. Зміцнення механізмів раннього попередження. АС та субрегіональні організації повинні посилити системи раннього попередження конфліктів і розробити чіткі протоколи реагування на тривожні сигнали. Ключовим є скорочення «часу відповіді» від фіксації загрози до превентивного розгортання медіаторів або спостерігачів. Приклад Буркіна-Фасо (2021–2022) свідчить, що зволікання з ранньою реакцією призводить до ескалації, яку потім неможливо зупинити малими засобами. Рекомендується інтегрувати соціальні мережі та мобільні додатки в системи раннього попередження для отримання більш своєчасних і децентралізованих сигналів про ризики.

7. Регіональна безпекова інтеграція для підтримки AfCFTA. Зона вільної торгівлі Африканського континенту (AfCFTA) є найамбітнішим інтеграційним проектом в африканській історії з потенціалом збільшити внутрішньоафриканську торгівлю на 52% до 2035 р. Її успішна реалізація потребує безпечних транспортних коридорів. Рекомендується: спільне патрулювання транскордонних коридорів (за моделлю ECOWAS Highway Initiative); стандартизація процедур прикордонного контролю; спільні механізми боротьби з контрабандою зброї; гармонізація законодавства про конкуренцію для усунення монопольних практик, що підживлюють конфлікти.

8. Мобілізація ресурсів для AU Peace Fund. Забезпечення фінансової автономії африканських безпекових операцій є критичним для зменшення залежності від зовнішніх донорів, які нерідко переслідують власні геополітичні інтереси. Механізм 0,2% мита на імпорт, ухвалений АС, повинен ефективніше впроваджуватися усіма членами організації. Альтернативним джерелом є спрямування частини доходів від добування природних ресурсів до регіонального фонду безпеки, а також корпоративні внески від великих транснаціональних компаній, що ведуть діяльність на континенті.

Рекомендації для міжнародних партнерів і донорів.

9. Реформа архітектури міжнародної допомоги (ODA). Традиційна архітектура допомоги недостатньо враховує безпековий вимір і нерідко підпорядкована геополітичним інтересам донорів. Міжнародним донорам (ЄС, США, Велика Британія, Японія) рекомендується: збільшити частку ODA, що спрямовується на програми «безпека і розвиток» (Security-Development nexus programming); відмовитись від зумовленості допомоги геополітичними союзами; посилити координацію між донорами для уникнення дублювання і суперечливих меседжів реципієнтам; перейти від проектного фінансування до бюджетної підтримки для підвищення ефективності та прозорості.

10. Реформа архітектури миротворчих операцій ООН. Нинішні миротворчі місії ООН в Африці (MINUSMA в Малі – виведена 2023 р., MONUSCO в ДРК, UNMISS у Південному Судані) нерідко критикуються за недостатню ефективність. Рекомендується: надання миротворцям мандату не лише на спостереження, а й на активний захист цивільного населення (Protection of Civilians, PoC); інтеграція «розбудови миру» (peacebuilding) в мандати місій з перших днів розгортання; чіткіші «критерії успіху» і «умови виходу» для місій; збільшення частки африканського персоналу в миротворчих операціях.

11. Стимування деструктивних зовнішніх акторів. Руйнівна роль Росії (Вагнер/Африканський корпус) у безпековому середовищі Сахелю, ЦАР і Лівії потребує скоординованої міжнародної відповіді. Рекомендується: запровадження цільових санкцій проти фізичних осіб і структур, що фінансують дестабілізацію в Африці; посилення прозорості безпекових контрактів між африканськими урядами і приватними воєнними компаніями; підтримка громадянського суспільства в аналізі та розкритті умов безпекових договорів; відповідна консульська підтримка для африканських держав у сфері підготовки власних сил безпеки.

Рекомендації для України.

12. Розвиток африканського напрямку зовнішньої політики України. Україна, що сама є жертвою агресії з боку держави, яка дестабілізує і Африку, має природну основу для солідарності з африканськими народами, що потерпають від конфліктів. Конкретні кроки: відкриття або розширення посольств в ключових африканських столицях (Найробі, Аккра, Аддис-Абеба); розробка пакету «Технічна допомога з питань безпеки» – передача українського досвіду протидії гібридним загрозам, розмінування, кіберзахисту; участь у програмах реконструкції постконфліктних держав Африки, використовуючи власний досвід відновлення від воєнної руйнації; залучення африканських держав до підтримки на міжнародних форумах відповідних резолюцій щодо агресії Росії.

Висновки до третього розділу

1. Аналіз міжнародного досвіду засвідчує, що найефективнішими моделями інтеграції безпеки та розвитку в Африці є: ліберально-демократична (Ботсвана) – стабільність через інститути і права власності; розвитково-авторитарна (Руанда) – стабільність через централізований контроль і стратегічне планування; регіональна колективна (ECOWAS) – стабільність через субрегіональні безпекові механізми, пов'язані з економічною інтеграцією. Кожна з цих моделей має конкретні умови застосування та обмеження.

2. Для більшості африканських країн найбільш практично прийнятним є поєднання регіональних безпекових механізмів (АС, субрегіональних організацій) з національними реформами врядування. Ключовими принципами є: African ownership, інклюзивність (залучення жінок і молоді), довгостроковість зобов'язань і поєднання безпекових та розвиткових цілей.

3. Розроблені рекомендації структуровані за рівнями управління: національний (SSR, антикорупція, переорієнтація витрат, диверсифікація); регіональний (раннє попередження, безпека для AfCFTA, фінансова автономія

АС); міжнародний (реформа ОДА і миротворчих місій, стримування деструктивних акторів). Для України обґрунтовано конкретний потенціал для участі в безпекових і відновних процесах в Африці на основі власного досвіду протидії агресії.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити такі узагальнені висновки.

1. Концепт «національна безпека» в контексті економічного розвитку еволюціонував від вузького воєнно-стратегічного тлумачення до широкої багатовимірної концепції, що включає економічний, людський, екологічний та соціальний виміри. Для африканського контексту найбільш релевантною є концепція «людської безпеки» ПРООН 1994 р., що акцентує на захисті окремої людини від широкого спектра загроз – від збройних конфліктів до бідності і хвороб. Це розширення поняття безпеки має принципове значення для формування ефективних стратегій розвитку в африканських країнах.

2. Теоретичний аналіз виявив рекурсивний зв'язок між безпекою та розвитком: безпека є передумовою розвитку (через забезпечення сприятливого середовища для інвестицій, торгівлі та накопичення людського капіталу), а розвиток є передумовою безпеки (через усунення структурних причин конфліктів – бідності, нерівності, конкуренції за ресурси). Цей зв'язок теоретично обґрунтовується неокласичними моделями, концепціями «безпекових пасток» бідності, інституціональними теоріями та концепцією «мирного дивіденду».

3. Сучасне безпекове середовище Африки характеризується значною регіональною диференціацією. Найбільш нестабільними є субрегіони Сахелю, Рогу Африки і Центральна Африка. GPI-2023 відносить Буркіна-Фасо і Малі до найбільш уражених тероризмом країн світу. Зростаючими загрозами є транснаціональний тероризм, кліматичні зміни та деструктивна присутність зовнішніх акторів, зокрема Росії через «Африканський корпус».

4. Кількісний аналіз даних 30 африканських країн за 2015–2023 рр. підтвердив наявність статистично значущих кореляцій між індексами безпеки та економічними показниками. Між GPI та ВВП на душу населення – $r = -0,71$ ($p < 0,001$); між FSI та ВВП на душу населення – $r = 0,76$ ($p < 0,001$); між GPI та

HDI – $r = -0,68$ ($p < 0,001$); між GPI та ПП – $r = -0,55$ ($p < 0,001$). Ці результати свідчать про те, що більш мирні і стабільні африканські країни суттєво перевищують нестабільні за всіма ключовими показниками людського і економічного розвитку. Особливо виражена кореляція між якістю державних інститутів (FSI) та ВВП підкреслює роль інституційного каналу як центрального медіатора між безпекою та розвитком.

5. Аналіз конкретних прикладів (Руанда, Ботсвана, Нігерія, Сомалі, ДРК) демонструє різноманіття шляхів, якими безпека і нестабільність трансформуються в економічні результати. Руандійський і ботсванський кейси є переконливими свідченнями того, що навіть в умовах бідності та ресурсних обмежень правильно спроектовані безпекові та інституційні системи здатні забезпечити тривалий економічний розвиток. Нігерійський кейс демонструє, що ресурсне багатство без адекватної безпекової архітектури та інклюзивних інститутів не призводить до широкого добробуту населення.

6. Вивчення міжнародного досвіду дозволило виявити три ефективні моделі інтеграції безпеки і розвитку в африканському контексті: ліберально-демократична (Ботсвана), розвитково-авторитарна (Руанда) та регіональна колективна (ECOWAS). Для більшості африканських країн найбільш прийнятним є поєднання регіональних безпекових механізмів з національними реформами врядування на засадах African ownership.

7. Розроблена система рекомендацій охоплює три рівні: національний (реформа сектору безпеки, антикорупційні заходи, переорієнтація витрат, диверсифікація економіки, інклюзивне мирне будівництво); регіональний (зміцнення раннього попередження, безпекове забезпечення AfCFTA, фінансова автономія AU Peace Fund); міжнародний (реформа ODA і миротворчих місій, стримування деструктивних зовнішніх акторів). Для України обґрунтовано конкретний потенціал залучення до африканських безпекових і відновних процесів на основі власного досвіду протидії гібридним загрозам.

8. Теоретичний внесок цієї роботи: вперше в українській науці проведено систематичний кореляційний аналіз зв'язку між безпековими індексами та економічними показниками для вибірки африканських країн. Практичний внесок: розроблено конкретні рекомендації для трьох рівнів управління, які можуть бути використані при розробці стратегій розвитку, зовнішньополітичних програм і академічних курсів.

9. Перспективами подальших досліджень є: розширення вибірки до всіх 54 африканських держав; застосування методів панельного аналізу з фіксованими ефектами для контролю країно-специфічних факторів; поглиблений аналіз механізму ендогенності між безпекою та розвитком за допомогою інструментальних змінних; порівняльний аналіз ефективності різних зовнішніх втручань у постконфліктне відновлення африканських держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. World Bank. World Development Indicators 2022. – Washington, DC : World Bank, 2023. – URL: <https://databank.worldbank.org> (дата звернення: 10.03.2026).
2. UNDP. Human Development Report 1994: New Dimensions of Human Security. – New York : UNDP, 1994. – 226 p.
3. Buzan B. People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era. – 2nd ed. – Boulder : Lynne Rienner, 1991. – 393 p.
4. Wæver O. Securitization and Desecuritization // On Security / Ed. by R. Lipschutz. – New York : Columbia University Press, 1995. – P. 46–86.
5. Ullman R. H. Redefining Security // International Security. – 1983. – Vol. 8, No. 1. – P. 129–153.
6. Thomas C. In Search of Security: The Third World in International Relations. – Brighton : Wheatsheaf, 1987. – 200 p.
7. King G., Murray C. J. L. Rethinking Human Security // Political Science Quarterly. – 2001–2002. – Vol. 116, No. 4. – P. 585–610.
8. Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. – К. : НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув., 2009. – 864 с.
9. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення). – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
10. Іщук Т. М. Теоретичні засади системи економічної безпеки держави // Вісник Університету «Україна». – 2016. – № 1 (19). – С. 36–44.
11. Shaw T. M. The «New Regionalism» in Africa in the New Millennium // New Political Economy. – 2000. – Vol. 5, No. 3. – P. 399–414.
12. Adebayo A. Africa's Contemporary Crises: The «New Normal». – London : Lynne Rienner, 2017. – 297 p.

13. Ayala J. *Africa's Development: Deadends and New Beginnings*. – London : Zed Books, 2016. – 314 p.
14. Morgenthau H. J. *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. – 5th ed. – New York : Alfred A. Knopf, 1978. – 668 p.
15. Collier P., Hoeffler A. Greed and Grievance in Civil War // *Oxford Economic Papers*. – 2004. – Vol. 56, No. 4. – P. 563–595.
16. Sachs J. *The End of Poverty: Economic Possibilities for Our Time*. – New York : Penguin Press, 2005. – 416 p.
17. UN Peacebuilding Commission. *Strategic Framework for Peacebuilding*. – New York : UN, 2019. – URL: <https://www.un.org/peacebuilding> (дата звернення: 12.03.2026).
18. United Nations. *Report of the Panel on United Nations Peace Operations (Brahimi Report)*. – New York : UN, 2000. – 93 p.
19. African Union. *Agenda 2063: The Africa We Want*. – Addis Ababa : AU, 2015. – 168 p.
20. Iblun R. *New Regionalism in Africa: Beyond Structural Adjustment*. – Cape Town : HSRC Press, 2018. – 254 p.
21. Мунтіян В. І. *Економічна безпека України*. – К. : КВІЦ, 1999. – 462 с.
22. Solow R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth // *Quarterly Journal of Economics*. – 1956. – Vol. 70, No. 1. – P. 65–94.
23. Brauer J., Parcelas K. Military Expenditures and Economic Growth in Sub-Saharan Africa // *Defence and Peace Economics*. – 2021. – Vol. 32, No. 2. – P. 144–163.
24. North D. C. *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
25. Acemoglu D., Robinson J. A. *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty*. – New York : Crown Business, 2012. – 546 p.

26. World Bank. World Development Report 2011: Conflict, Security, and Development. – Washington, DC : World Bank, 2011. – 352 p.
27. Keynes J. M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – London : Macmillan, 1936. – 403 p.
28. Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI). SIPRI Yearbook 2023. – Oxford : Oxford University Press, 2023. – 672 p.
29. Ross M. L. The Oil Curse: How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations. – Princeton : Princeton University Press, 2012. – 305 p.
30. African Union. Agreement Establishing the African Continental Free Trade Area (AfCFTA). – Addis Ababa : AU, 2018.
31. ECOWAS. ECOWAS Conflict Prevention Framework (ECPF). – Abuja : ECOWAS Commission, 2008. – 104 p.
32. Institute for Economics and Peace (IEP). Global Peace Index 2023. – Sydney : IEP, 2023. – 100 p.
33. Fund for Peace. Fragile States Index 2023. – Washington, DC : FfP, 2023. – URL: <https://fragilestatesindex.org> (дата звернення: 05.04.2026).
34. Institute for Economics and Peace (IEP). Global Terrorism Index 2023. – Sydney : IEP, 2023. – 92 p.
35. Bléney D. Conflict and Economic Growth in Sub-Saharan Africa // Conflict Management and Peace Science. – 2017. – Vol. 34, No. 6. – P. 588–612.
36. Hoeffler A., Collier P. Aid, Policy and Growth in Post-Conflict Societies // European Economic Review. – 2004. – Vol. 48, No. 5. – P. 1125–1145.
37. Bates R. H., König B. D. Political Institutions and Economic Performance in Africa // African Economic Research Consortium Research Paper. – 2016. – No. 321. – 42 p.
38. Angrist J. D., Pischke J.-S. Mostly Harmless Econometrics. – Princeton : Princeton University Press, 2009. – 392 p.

39. Miguel E., Satyanath S., Sergenti E. Economic Shocks and Civil Conflict: An Instrumental Variables Approach // *Journal of Political Economy*. – 2004. – Vol. 112, No. 4. – P. 725–753.
40. Buhaug H., Gates S. The Geography of Civil War // *Journal of Peace Research*. – 2002. – Vol. 39, No. 4. – P. 417–433.
41. PricewaterhouseCoopers (PwC). *The Economic Cost of Violence Containment*. – Sydney : IEP, 2014. – 128 p.
42. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). *Ethiopia: Tigray Region Humanitarian Update*. – New York : OCHA, 2022. – 14 p.
43. UNHCR. *Global Trends: Forced Displacement in 2022*. – Geneva : UNHCR, 2023. – 100 p.
44. Beswick D., Jackson P. *Conflict, Security and Development: An Introduction*. – 3rd ed. – London : Routledge, 2023. – 320 p.
45. Alden C. *China in Africa*. – London : Zed Books, 2007. – 144 p.
46. United Nations Environment Programme (UNEP). *Emissions Gap Report 2022*. – Nairobi : UNEP, 2022. – 154 p.
47. UNCTAD. *World Investment Report 2023*. – Geneva : UN, 2023. – 270 p.
48. UNDP. *Human Development Report 2023-24*. – New York : UNDP, 2024. – 352 p.
49. FAO. *The State of Food Security and Nutrition in the World 2023*. – Rome : FAO, 2023. – 242 p.
50. African Development Bank Group. *African Economic Outlook 2023*. – Abidjan : AfDB, 2023. – 272 p.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Таблиця А.1 – Показники національної безпеки та економічного розвитку країн вибірки дослідження (2022–2023 рр.)

Країна	Субрегіон	GPI (2023)	ВВП/душу (USD, 2022)	HDI (2022)	ПІ (% ВВП)	GTI (2023)
Марокко	Пн. Африка	2,12	3 820	0,683	2,1	1,8
Алжир	Пн. Африка	1,96	5 260	0,745	1,2	3,2
Туніс	Пн. Африка	2,04	3 970	0,731	2,4	1,5
Єгипет	Пн. Африка	2,25	3 540	0,728	1,8	2,6
Лівія	Пн. Африка	2,98	7 420	0,718	0,8	2,1
Судан	Пн. Африка	3,66	760	0,510	0,5	3,4
Нігерія	Зх. Африка	2,52	2 190	0,539	0,9	7,3
Гана	Зх. Африка	2,01	2 260	0,632	3,6	1,4
Сенегал	Зх. Африка	2,09	1 640	0,511	3,1	1,2
Малі	Зх. Африка	3,47	870	0,428	0,3	8,1
Буркіна-Фасо	Зх. Африка	3,52	780	0,449	0,5	8,6
Нігер	Зх. Африка	3,38	590	0,394	1,1	7,2
Кот-д'Івуар	Зх. Африка	2,31	2 290	0,550	2,7	1,6
Камерун	Зх. Африка	2,64	1 590	0,576	1,4	2,9
Ефіопія	Сх. Африка	2,71	1 020	0,492	2,2	3,8
Кенія	Сх. Африка	2,38	2 090	0,601	2,8	3,1
Танзанія	Сх. Африка	2,19	1 230	0,532	3,4	1,2
Руанда	Сх. Африка	1,94	930	0,534	2,8	1,1
Сомалі	Сх. Африка	3,89	450	–	0,1	6,4
Уганда	Сх. Африка	2,47	870	0,544	3,1	1,8
ДР Конго	Цент. Африка	3,53	580	0,479	0,7	4,2
ЦАР	Цент. Африка	3,56	490	0,404	0,3	2,8
Чад	Цент. Африка	3,24	700	0,394	1,2	3,6

Країна	Субрегіон	GPI (2023)	ВВП/душу (USD, 2022)	HDI (2022)	ПІ (% ВВП)	ГТІ (2023)
Конго	Цент. Африка	2,88	1 970	0,571	3,8	1,4
Ангола	Цент. Африка	2,43	3 440	0,586	2,1	2,2
ПАР	Пд. Африка	2,41	6 780	0,713	1,8	2,4
Ботсвана	Пд. Африка	1,73	7 840	0,693	3,2	1,1
Намібія	Пд. Африка	2,00	5 150	0,615	2,9	1,0
Замбія	Пд. Африка	2,10	1 290	0,565	3,5	1,2
Зімбабве	Пд. Африка	2,69	1 140	0,593	1,1	1,6

Джерело: складено автором за даними ІЕР [32; 34], Світового банку [1], ПРООН [48].

ДОДАТОК Б

Таблиця Б.1 – Динаміка середнього значення Глобального індексу миру (GPI)
за субрегіонами Африки, 2015–2023 рр.

Субрегіон	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2023
Північна Африка	2,07	2,09	2,11	2,08	2,10	2,13	2,09	2,10
Зх. Африка	2,31	2,35	2,40	2,48	2,52	2,56	2,58	2,64
Сх. Африка	2,42	2,44	2,50	2,52	2,55	2,57	2,54	2,58
Центр. Африка	2,82	2,85	2,89	2,93	2,96	2,98	2,99	3,01
Пд. Африка	2,14	2,15	2,17	2,18	2,20	2,21	2,20	2,22
Африка загалом	2,32	2,35	2,39	2,42	2,44	2,47	2,45	2,41

Примітка: нижчий бал GPI відповідає більш мирному стану. Дані за 2022 р. не наводяться через неповноту субрегіональної агрегації у звіті ІЕР.

Джерело: розраховано автором на основі даних ІЕР, Global Peace Index 2015–2023 [32].

ДОДАТОК В

Таблиця В.1 – Зведена система рекомендацій щодо вдосконалення безпекової архітектури Африки

№	Рівень	Захід	Очікуваний результат	Пріор.
1	Національний	Реформа сектору безпеки (SSR): цивільний контроль, прозорі бюджети, парламентський нагляд	Зниження корупції у силових структурах, зростання довіри бізнесу та інвесторів	Висока
2	Національний	Антикорупційні реформи: незалежні агентства (модель DCEC), комерційні суди, реєстр земель	Покращення FSI, зростання ПП на 1,5–2% ВВП	Висока
3	Національний	Переорієнтація витрат: скорочення воєнних витрат на 0,5% ВВП на освіту та інфраструктуру	+0,4–0,6 п.п. зростання ВВП (мультиплікатор)	Висока
4	Національний	Диверсифікація від ресурсозалежності: модель суверенного фонду (Норвегія/Ботсвана)	Зниження ризику ресурсного прокляття, стабілізація доходів	Середня
5	Національний	Інклюзивний мир: квоти жінок у переговорах ($\geq 30\%$), молодіжні економічні програми	Тривалість мирних угод +35%, зниження рецидиву конфліктів	Середня
6	Регіональний	Зміцнення раннього попередження (ECOWARN, CEWARN): скорочення часу відповіді	Превентивне реагування до ескалації кризи	Висока
7	Регіональний	Безпека коридорів AfCFTA: спільне патрулювання, гармонізація прикордонного контролю	Зниження логістичних витрат; торгівля +7–9%	Висока
8	Регіональний	Фінансова автономія AU Peace Fund: 0,2% мита на імпорт для всіх членів АС	Зменшення залежності від зовнішніх донорів до 60%	Середня

№	Рівень	Захід	Очікуваний результат	Пріор.
9	Міжнародний	Реформа ОДА: збільшення частки «безпека+розвиток» до 20% від загального обсягу	Ефективніше використання 50+ млрд USD щорічної допомоги Африці	Середня
10	Міжнародний	Реформа місій ООН: мандат РоС, критерії виходу, більше африканського персоналу	Підвищення ефективності MONUSCO, UNMISS	Середня
11	Міжнародний	Санкції проти деструктивних акторів (Вагнер/Африканський корпус РФ)	Обмеження дестабілізації в Сахелі, ЦАР, Лівії	Висока
12	Україна	Посольства у Найробі/Аккри/Аддис- Абебі + пакет технічної допомоги «гібридна безпека»	Зміцнення позицій України в Африці, протидія впливу РФ	Середня

Джерело: розроблено автором на основі аналізу теоретичних моделей, результатів кореляційного аналізу та міжнародного досвіду.